

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЙ

Илимий-методикалық журнал

№ 3/2 2025

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЙ

Илимий-методикалық журнал

2025

2/3-сан

*Озбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жасындағы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарапы менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлигі тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүйалық берилген.*

Нөкис

2/3-сан 2025

март - апрель

**Қарақалпақстан Республикасы мектепке шекемги ҳәм мектеп билимлендириүү
министрлигиги, Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты
Қарақалпақстан филиалы**

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Максет АЙЫМБЕТОВ
Нагмет АЙЫМБЕТОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ
Сапардурды АБАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ
Мавлода АЧИЛОВА
Азизжан АБДАЗИМОВ
Шұхрат АБДУЛЛАЕВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Злийха ОРАЗЫМБЕТОВА
Мансурбек ОНГАРОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхұја АЙТБАЕВ
Тұлқин АЛЛАЁРОВ
Мариғжон АХМЕДОВ
Гулзабира БАБАШЕВА
Умида БАХАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Гулбахар БЕКИМБЕТОВА
Комил ГУЛЯМОВ
Маманазар ДЖУМАЕВ
Аскар ДЖУМАШЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шымкент,
Қазақстан)
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Шохида ИСТАМОВА
ВОХИД КАРАЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараң, Қазақстан)
Сарсенбай КАЗАХБАЕВ
Мохира КУВВАТОВА
Джавдод ПҮЛАТОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шымкент,
Қазақстан)
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Пердебай НАЖИМОВ
Асқарбай НИЯЗОВ

Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Хұшбек НОРБҮТАЕВ
Ойниса МУСУРМОНОВА
Уролбой МИРСАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Абдулхамид МИРЗАЕВ
Абдимурат ЕСЕМУРАТОВ
Даuletназар СЕЙТКАСЫМОВ
Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Норим РАХМАНОВ
Муқаддас РАХМАНОВА
Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Тажибай САПАРБАЕВ
Мухаббат САЛАЕВА
Гүзәл СОДИҚОВА
Улбосын СЕЙТЖАНОВА
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нұрзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди ҚАМАЛОВ
Тажикал ҚУДАЙБЕРГЕНОВА
Ойбахор ШАМИЕВА
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дүстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсөр ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЙОСУПОВ
Гулара ЙОСУПОВА

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Jalgasbaeva G.J. Filolog-studentlerdiň leksikalıq kompetenciyasın frazeologiyalıq birlikler arqalı jetilistiruv	7
Palimbetova D.T. Qoraqlapqo lingvomadaniyatida "Shaxsiy masofa" kontseptining tahlili	12
Tuxtayeva M.Sh. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida bo'lajak o'qituvchilararning nutq madaniyatini takomillashtirish	18
Omanova M.A. O'quvchilarni badiiy asarni tahlil va talqin qilishga o'rgatish usullari	23
Allayorov T.R., Dosanov N.X. O'zbek tilida texnik terminlarning sintaktik yo'l bilan yasalishi	29
Аллаёрөв Т.Р. Ўзбек тили дарсларда нуткий кўнималарни интерфаол усуллардан фойдаланган ҳолда ташкил қилиши	35
Mustafayeva N. Nutqiy ko'nikmalarни takomillashtirishda pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning ahamiyati (Oliy ta'lim muassasalarini talabalari misolida)	41
Xonova D.B. Rus tilini o'qitishda gapirishni rivojlantiruvchi texnikalarini takomillashtirish (iqtisodiyot yo'nalishi talabalari misolida)	52
Бекбергенов X.У. Структурно-семантические особенности исходного падежа в каракалпакском языке и способы их выражения в английском языке	62
Нуратдинова Н.Б. Психолого-педагогические подходы к обучению предлогам английского языка учащихся общеобразовательных школ	70
Abdullaeva D.A. Methodological platform for future foreign language teachers studying english and ways for its implementation	78
Sattarov B.I. The role of speech skills in improving communicative competence in foreign language classes for students of non-philological education	85

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Nauruzbaeva A.S. Klass jamáatiniń tárbiyalıq imkaniyatların diagnostikalaw	93
Baxadirova F.M. Mektep oqiwshilarınıń tárbiyalıq dárejesin diagnostikalaw jollari	98
Zayniddinova M.A. Ta'lim nazariyaları va ularning amaliyotga tatbiqi	104
Zayniddinova M.A. Summativ va formativ baholash tizimi	107
Sobirov B.B. Oliy ta'lim tizimini rivojlantirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish	113
Baybayeva M.X., Egamberdiyeva Y.F. Xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarni shakllantirish	120
Abdullahayeva N.M. Innovatsion pedagogika rivojining strategik yo'nalishlari	129
Abduraxmonov Yo.A. Umumta'lim maktab direktor o'rinosarlarini faoliyati samaradorligini oshirishda variativ dasturlardan foydalanish	137
Sattarov B.I. Talabalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda neyropedagogika qonuniyatlaridan foydalanish usullari	142
Xasanova Z.M. Raqamli iqtisodiyot davrida olyi ta'limni rivojlantirishning innovatsion strategiyalari	148
Ixonov J.H. Oliy ta'lim muassasalarida strategik boshqaruvi tizimini shakllantirish	155
Kushimova M.J. Kredit-modul tizimi sharoitida didaktik kompetensiya: nazariy va amaliy jihatlar	160
Toshmurodova M.N. Umumta'lim muassasalarida o'qituvchilarning inklyuziv tayyorgarligini kompetensiyaviy yondashuv asosida boshqarish tamoyillari	170
Buriyeva X.B. Oliy ta'limni raqamlashtirish sharoitida o'quv jarayonini boshqarish mexanizmlari	177
Abdurusulov J. Yosh pedagoglarning kasbiy o'zligini anglashga ta'sir etuvchi ijtimoiy psixologik omillar.....	188
Sodiqov R.T. Umumiy o'rta ta'lim maktabalarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	192

YOSH PEDAGOGLARNING KASBIY O'ZLIGINI ANGLASHGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLAR

Abdurasulov.J

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
pedagogika fakuteti Psixologiya kafedrasи o'qituvchisi*

Таянч сўзлар: касбий ўзликни англаш, ижтимоий психология, детерминантлар, “Мен” тушунчаси, идентификатсия, педагог, ижтимоий мулоқот, тажриба, ижтимоий роллар, эмпатия, илмий изланишлар.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, социальная психология, детерминанты, концепция “я”, идентичность, педагог, социальное общение, опыт, социальные роли, сочувствие, научные исследования.

Key words: professional self-awareness, social psychology, determinants, the concept of “I”, Identity, educator, social communication, experience, social roles, empathy, scientific research.

РЕЗЮМЕ:

Ушбу мақолада ёш педагогларнинг касбий ўзлигини англашга таъсир этувчи психологияк омиллар баён этиган бўлиб, унда жаҳон олимларининг фикрлари, илмий изланишлари келтирилган. Шунингдек педагогларнинг касбий ўзлигини англашга таъсир этувчи ижтимоий-психологик детерминантлар, хусусан нафақат билим, балки тажриба, қобилят, эътиқод ва қадриятлар ҳам баён этилган. Касбий ўзликни англаш жараёни ёш педагогларда шахсияти билан бирга касбий этика, стандартлар ва амалиётлар интегратсиялашуви натижасида вужудга келади. Жамият педагог касбига кўядиган талаблар асосида йиллар давомида шаклланади.

РЕЗЮМЕ:

В данной статье излагаются психологические факторы, влияющие на профессиональное самосознание молодых педагогов, приводятся мнения ученых мира, научные исследования. Также изложены социально-психологические детерминанты, влияющие на профессиональное самосознание педагогов, в частности не только знания, но и опыт, способности, убеждения и ценности. Процесс профессионального самосознания возникает у молодых педагогов в результате интеграции профессиональной этики, стандартов и практик вместе с их личностью. Общество формируется годами на основе требований, предъявляемых к профессии педагога.

SUMMARY:

This article describes the psychological factors that influence the perception of the professional self of Young Educators, which include the opinions, scientific research of World Scientists. Also stated are socio-psychological determinants that affect the perception of the professional self of educators, in particular, not only knowledge, but also experience, ability, beliefs and values. The process of professional self-realization occurs in young educators as a result of the integration of professional ethics, standards and practices along with their personality. Society is formed over the years on the basis of the requirements for the profession of an educator.

KIRISH

Yoshlik bu ijtimoiy kasbiy faolligi bilan ajralib turadigan bosqich bo‘lib, kasbiy tanlov to‘g‘riligi haqidagi ikkilanishlar ortda qolgan paytdir. Odatda, bu bosqich kasbiy tajriba orttirish va ish faoliyatini tashkil etish bilan bog‘liq bo‘ladi. Aynan shu bosqichda shaxslar inson mavjudligining asosiy mohiyatini tafakkur qilib, ma’naviy va kasbiy intilishlarini faollashtiradi. Kasb tanlash jarayonida o‘z qobiliyatlarini aniq mehnat faoliyatida rivojlantirishni, individual faoliyat turini ishlab chiqishni, shaxs bo‘lish ehtiyojini namoyon eta olish imkonini beradi.

Pedagog kasbi xuddi shifokorlikdek qadimgi kasblardan biri bo‘lib, xalqning, umuman, sivilizatsiyaning ijtimoiy-madaniy yaxlitligi ko‘p jihatdan ularning va ta’lim muassasalarining roli bilan belgilanadi. Tarixiy o‘zgarishlar davomida ko‘plab kasblar yo‘qolib ketgan bo‘lsa ham, bu kasb hali hamon mavjuddir. Garchi mazmuni, mehnat sharoitlari, miqdoriy va sifat tarkibi o‘zgargan bo‘lsa ham jamiyatning taraqqiyotida o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

Bugungi kunda ko‘plab yosh pedagoglar ta’lim tizimning turli qatlamlarida faoliyat olib borishmoqda. Pedagoglar faoliyatini yanada samarali tashkil etishlari, dars jarayonini yanada sifatlari va mazmunli o‘tishlari, doimo o‘z ustlarida ishlab rivojlanishlari, o‘quvchilarni o‘tayotgan fanlariga qiziqtirishlarining bari kasbiy o‘zlikni anglash bilan bog‘liqdir. Kasbiy o‘zlikni anglash - bu odamlarning ish faoliyatidagi rollari atrofida shakllanadigan, o‘zlarining kasbiy sharoitlariga xos qadriyatlari, e’tiqodlari va xatti-harakatlarini o‘z ichiga olgan o‘z-o‘zini anglashlaridir. Pedagoglar o‘zlarini mutaxassis sifatida idrok etadilar va o‘z sohalarida boshqalar tomonidan xuddi shunday tan olinishga ishonadilar. Bu o‘ziga xoslik shaxsiy intilishlar, kasbiy tayyorgarlik va o‘z sohasidagi doimiy tajribalar kombinatsiyasi bilan shakllanadi.

Shaxsning kasbiy o‘zlikni anglashi ham ichki, ham tashqi jarayondir. Ichki anglanish jarayoni shaxsiy qadriyatlari, maqsadlar va manfaatlar haqida chuqr fikr yuritishni o‘z ichiga oladi. Tashqi tomonidan esa, bu tengdoshlar va murabbiylar, hamkasblari tomonidan tan olinishini, tasdiqlanishini talab

qiladi. Ushbu rivojlanish jarayoni juda muhim, chunki u mansabdan qoniqish, axloqiy amaliyotlarga rioya qilish va ish joyidagi qiyinchiliklarni engishda chidamlilikka bevosita ta'sir qiladi.

Professional o'ziga xoslik shaxsiy qadriyatlar, e'tiqodlar va xatti-harakatlarning kasbiy etika, standartlar va amaliyotlar bilan integratsiyalashuvini anglatadi. Bu pedagogning o'z kasbining kengroq kontekstda rolini tushunishini, shu jumladan empatiyaga, o'quvchi-talabalar bilan munosabatlarga va axloqiy dilemmalarga yondashuvini o'z ichiga oladi. Zero, shaxsning kasbiy shakllantirish ta'lif, amaliy tajriba va shaxsiy fikrash ta'sirida dinamik va doimiy bo'ladigan jarayondir.

Olimlar kasbiy o'zlikni anglash shaxsning o'z-o'zini anglashi bilan chambarchas bog'liqligini e'tirof etishadi. I.P.Ivanov "Odam ongingin yuksak belgisi – uning o'zini anglashidir, odamning o'zini anglashi ham shaxsning muhim belgisidir" deb e'tirof etgan. Shuningdek, I.P. Ivanov "odam o'z tevarak-atrofdagi olamdan o'zini ajralgan holda o'zini "Men" deb anglay olmaydi, chunki odam ongingin, o'zini anglashining, "Men"ining mazmuni o'sha odam atrofidagi real-voqelik inikosidir"- deb ta'kidlagan.

Pedagoglarning kasbiy o'zlikni anglash jarayoni uzoq muddatli bo'lib, boshqa kasblar singari shaxs ma'lum bir yoshda turli xil dunyoqarashga ega bo'ladi va bu ularning kasbiy o'zligini anglashga ta'sir o'tkazadi. Alsup, Akkerman va Meijer, Beijaard, Verloop kabi olimlar ham buni ta'kidlab, pedagoglarning shaxsiyatini butun jarayon davomida "o'zgaruvchan shakllanish" da ekanligini aytishgan. Yuqoridagi olimlar postmodern ijtimoiy nazariyasi asosida pedagog shaxsi bo'yicha ba'zi tadqiqotlar olib borishgan. Olimlarning fikricha, pedagoglar ijtimoiy hayot tarmog'ida turli funktsiyalarga ega va ular o'zlarining shaxsiy tushunchalarini shu funksiyalar asosida quradilar.

Pedagoglar bolalar bilan muloqot qilish va boshqa o'qituvchilar bilan aloqa o'rnatish orqali kasbiy rivojlanishlari mumkin. Bundan tashqari, pedagog tarbiyachi va bir vaqtning o'zida notiq, aktyor, so'z ustasi yoki musiqachi ham bo'lishi mumkin. Bu turli xil o'ziga xosliklarning aralashmasi shaxsning o'ziga xosligini tashkil qiladi va bu kasbiy o'zlikni anglashga ta'sir etadi. Shuningdek, identifikasiya vaqt o'tishi bilan rivojlanadi va qayta tiklanadi, shakllanadi va o'zgaradi. Ba'zi akademiklar shaxsiyatni shakllantirish jarayonida insonning ichki dunyosiga katta e'tibor berishadi, boshqalari esa shaxsning ijtimoiy ta'sir foniga e'tibor qaratadi. Har bir inson o'ziga xosdir va har kim o'zini boshqacha ko'radi. Bunday holat o'z kasblariga yondashuvda ham namoyon bo'ladi.

Kuzmina asarlarida pedagog qobiliyatining bir nechta darajaga ajratgan. Bu darajalar idrok etish, aks ettirish va proyektivlik deb hisoblagan. Birinchisi, so'zlovchi tinglovchining shaxsiyatiga kirish qobiliyatini o'z ichiga

oladi. Bu pedagog talaba o‘zini qanday idrok etishini tushunish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Ikkinchidan, pedagog uchun sifat asosiy hisoblanadi. Bu boshqalarni o‘rganish, ularga hamdard bo‘lish, boshqalarning motivlari va harakatlarini tushunish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Shundagina o‘qituvchi boshqa birovning nuqtai nazarini idrok eta oladigan va unga baholaydigan qobiliyatiga ega bo‘ladi. Bunday qobiliyatlar o‘qituvchi shaxsining o‘zagini tashkil etadi. Agar ular bo‘lmasa, kasbiy sifat yuzaga kelmaydi. Bu qobiliyatlar o‘qitish ishida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, pedagoglar o‘quvchi-talablarning aqliy rivojlanishiga e‘tibor qaratishi kerakligini ko‘rsatadi.

Psixologik jihatdan pedagoglar kasbiy o‘zligini anglashiga o‘z-o‘zini hurmat qilish, o‘zidan qoniqish, kasbiy qoniqish, o‘z “Men”ini namoyish etish kabilar kiradi. Pedagoglarning kabiy o‘zligini anglashning ijtimoiy-psixologik determinantlari sifatida ijtimoiy-demografik o‘zgaruvchilarni aytish mumkin. Bularga jinsi, yashash joyi, ishlagan yillari, moliyaviy ahvolini misol ketirish mumkin.

XULOSA

Shuni ta’kidlab o‘tish kerakki, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga qo‘yiladigan talablar bilan birga o‘qituvchi shaxsi va uning faoliyatiga nisbatan qo‘yiladigan ijtimoiy talablar ham o‘sib bormoqda. O‘qituvchiga jamiyat tomonidan qo‘yiladigan talablar, turli xilda ijtimoiy kutishlar, pedagogning individualligi, uning, shu talablarga javob berishga sub‘ektiv tayyorligi muayyan O‘qituvchining pedagogik faoliyatiga naqadar tayyorligidan dalolat beradi. O‘qituvchining o‘z ishidan nimanidir kutayotganligining o‘ziyoq muhim ahamiyatga egadir, mana shu tariqa kutishlar, garchan jamiyat tomonidan o‘qituvchiga quyladigan talablardan vujudga kelgan bo‘lsada, o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment. New York: Basic Books.
2. Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. International Universities Press.
3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
4. “Rivojlanish psixologiyasi.Pedagogik psixologiya” Z.T.Nishanova, N.G.Komilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova “O‘zbekiston faylasuflari miliy jamiyati” nashriyoti.Toshkent-2018
5. “Rivojlanish psixologiyasi” fanidan ma’ruzalar matni Jo‘rayev O‘tkir Toshpo‘latovich
6. “Umumiy psixologiya” G‘oziyev.E “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” 2010
7. Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar va yoshlар tarbiyasi. –T.: O‘qituvchi, 66-bet
8. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi // Tuzuvchi-mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 137-bet

